

زبور پهلوی

(متن پهلوی، حرفنویسی، آوانویسی، ترجمه فارسی و یادداشت‌ها)

پژوهش

سعید عریان

فهرست

۱۱	مقدمه
۱۷	یادداشت‌های مقدمه
۱۹	متن حرف نوشت
۴۲	متن آوانوشت
۶۵	ترجمه فارسی
۸۹	یادداشت‌ها
۱۰۵	نمایه واژه‌های دخیل
۱۰۷	فهرست منابع
۱۱۰	لوحه ۱، برگ ۱ رو
۱۱۱	لوحه ۱، برگ ۱ پشت
۱۱۲	لوحه ۱، برگ ۱۰ رو، برگ ۱۰ پشت، برگ ۱۳a، برگ ۱۳b
۱۱۳	لوحه ۲، برگ ۲ رو
۱۱۴	لوحه ۲، برگ ۲ پشت
۱۱۵	لوحه ۳، برگ ۳ رو
۱۱۶	لوحه ۳، برگ ۳ پشت

۱۱۷.....	لوحة ۴، برگ ۴ رو
۱۱۸.....	لوحة ۴، برگ ۴ پشت
۱۱۹.....	لوحة ۵، برگ ۵ رو
۱۲۰.....	لوحة ۵، برگ ۵ پشت
۱۲۱.....	لوحة ۶، برگ ۶ رو
۱۲۲.....	لوحة ۶، برگ ۶ پشت
۱۲۳.....	لوحة ۷، برگ ۷ رو
۱۲۴.....	لوحة ۷، برگ ۷ پشت
۱۲۵.....	لوحة ۸، برگ ۸ رو
۱۲۶.....	لوحة ۸، برگ ۸ پشت
۱۲۷.....	لوحة ۹، برگ ۹ رو
۱۲۸.....	لوحة ۹، برگ ۹ پشت
۱۲۹.....	لوحة ۱۰، برگ ۱۱ رو
۱۳۰.....	لوحة ۱۰، برگ ۱۱ پشت
۱۳۱.....	لوحة ۱۱، برگ ۱۲ رو
۱۳۲.....	لوحة ۱۱، برگ ۱۲ پشت
۱۳۳.....	جدول نشانه‌های نوشتاری پهلوی زبور، و پهلوی کتابی

مقدمه:

از آثار مسیحی دوره ساسانی که به پهلوی نیز ترجمه شده و پس از گذشت زمانی دراز بدست ما رسیده، پاره‌ای مزامیر است که به زبور شهرت یافته است. این اثر که در میان آثار پیدا شده از ترفان بدست آمده از زبان سریانی به پهلوی ترجمه شده و مترجم و یا مترجمین آن پیرو آیین نستوری بوده‌اند.

در مورد تدوین و کتابت این متن برخی بر قرون نخست و دیگر هجری مقارن با قرون هفتم و هشتم میلادی^۱ و برخی بر تعلق متن به قرن ششم و کتابت آن به قرن هشتم تاکید دارند^۲، در حالیکه بسیاری از واژه‌ها و ساخت و بافت‌های صرفی، واژگانی و نحوی متن، پیشینه بیشتری را به آن نسبت می‌دهد^۳.

توضیح و شرح مربوط به متن زبور پهلوی نخستین بار در سال ۱۹۱۰ توسط آندریاس در صفحات ۸۶۹-۸۷۲ «گزارش گردهمایی فرهنگستان علوم پروس» (S.P.A.W)^۴ منتشر شد و پس از مدتی با موافقت پرفسور واکرناگل^۵، یاکوبسن^۶ و لومل^۷ کلیه کارهای انجام شده توسط آندریاس و نیز مدارک موجود مربوط به پژوهش متن زبور و همچنین تمام یادادشت‌ها در اختیار کای بار^۸ قرار گرفت. وی نیز پس از کار مداوم روی متن، کنترل دقیق ترجمه‌های موجود با متن

اصلی و نیز قطعی کردن قرائت‌های احتمالی آندریاس و همچنین استفاده از کلیه یادداشت‌های خود، سرانجام در سال ۱۹۳۳ متن مذکور را در «گزارش گردهمایی فرهنگستان علوم پروس» (S.P.A.W) صفحات ۱۵۲-۹۱ باضافه ۱۱ لوحه از عکس‌های متن اصلی زبور دربرلین منتشر نمود.^۹

متن زبور پهلوی مزامیر ۹۹/۶-۹۴/۱۷، ۱۴۲-۱۱۸/۱۲۴ و ۱۳۶/۳-۱۲۱/۴ را در بر می‌گیرد و علاوه بر ناقص بودن برخی از مزامیر، در بسیاری از موارد دچار آسیب دیدگی شدید نیز شده است. در هریک از صفحات متن اصلی از ۱۸ تا ۲۱ سطر با خط زبور که خطی است میان پهلوی کتابی و کتیبه‌ای تحریر شده^{۱۰} و از پاره‌های صفحات نیز جز چند سطر ناقص و یا چند واژه چیزی برجای مانده است.

در متن منتشره از سوی آندریاس - بار به ترتیب سطری به پهلوی با حرفنویسی عبری و سطری دیگر با ترجمه و خط سریانی سطرنجیلی به تحریر در آمده و در زیر هر صفحه نیز متن مربوطه به آلمانی ترجمه شده است. نکته قابل ذکر در متن آندریاس - بار اینکه از مزمو ۱۲۷-۱۱۹/۱۲۴ تا پایان متن، شماره مزامیر نسبت به متون دیگر زبور از جمله متن فارسی، سریانی، عبری، ایتالیایی، انگلیسی، یک شماره کمتر است^{۱۱}.
این متن علیرغم قلت حجم دارای ویژگی‌های خاصی است که در متون دیگر پهلوی یا اصلاً دیده نمی‌شود و یا بندرت مشاهده شده است. این ویژگی‌ها بطور اجمالی عبارتند از:

- ۱- نوشتار متن هم دارای ویژگی‌های کتابی است و هم دارای ویژگی‌های کتیبه‌ای. بطور مثال y- پایانی در ساخت‌های اسمی از خصوصیات نوشتاری کتیبه‌هاست که در این متن کاربرد عام دارد.
- ۲- در متن، ویژگی‌های صرفی پارتی و پهلوی به گونه‌ای آمیخته دیده می‌شود. در این خصوص می‌توان به شناسه‌های جمع پارتی *-ūn* و *-ān* که در این متن بکار رفته اشاره نمود. در این مورد نگاه کنید به یادداشت شماره ۶۲.
- ۳- کاربرد ترکیبات بسیار نادر که پاره‌ای از آنها منحصر بفرد است. از میان این موارد می‌توان به *kēnkārīh* (یادداشت شماره ۵) و نیز *kunāgar* (یادداشت شماره ۵۸) اشاره نمود.
- ۴- کاربرد واژه‌هایی که تاثیر پذیرفتن آنها از فارسی نو آشکار است. از جمله این واژه‌ها باید به *andāxtan* (یادداشت شماره ۲۳)، *āmōz* (یادداشت شماره ۳۳) اشاره کرد. این امر یکی از مواردی است که ظاهراً تعلق متن را به پیش از قرن نخست هجری مورد تردید قرار می‌دهد. باتوجه به بسامد ساخت‌های واژگانی، صرفی، نحوی کهن، املاهای تاریخی، واژه‌های دخیل

غیر ایرانی و در مقابل آن قلت موارد متأثر از فارسی‌نو، نظر نگارنده بر این است که این نمونه‌ها نه تنها تعلق متن را به دوره ساسانی مورد تردید قرار نمی‌دهد، بلکه ظهور و رشد و حتی رواج نسبی فارسی نو را نیز همگام با پهلوی در دوره ساسانی مدلل می‌دارد. بعبارت دیگر پذیرش این امر که مسیحیان دوره ساسانی تمایل به ترجمه آثار دینی خود به زبان رسمی داشته‌اند منطقی‌تر به نظر می‌آید تا اینکه به سبب وجود تنها چند واژه متأثر از فارسی نو این فرض را بپذیریم که آنان تمایل به ترجمه آثار دینی خود به زبانی داشته‌اند که از مدتها پیش فاقد رسمیت و پشتوانه سیاسی شده بود.

۵- کاربرد واژه‌های اسمی و فعلی دخیل آرامی. در این جا باید خاطر نشان کرد که این واژه‌ها از هزارش‌ها که تعداد آنها نیز در متن کم نیست جدایند. هزارش‌ها تنها یک پدیده خطی هستند که پیوسته مترادف پهلوی آنها در زبان مورد استفاده قرار می‌گیرد، در حالیکه واژه‌های دخیل به همان صورت اصلی و زبانی خود بکار می‌روند. آندریاس - بار، در واژه‌نامه خود پاره‌ای از این موارد را بدون هیچگونه برابر نهاد پهلوی، هزارش دانسته‌اند. در این مورد جالب اینکه صورت‌های فعلی دخیل به قیاس از هزارش‌ها در صرف شناسه‌های پهلوی گرفته‌اند. توجه به این امر ما را با گسترش راه‌های واژه‌سازی و نیز بویژه تسامح منطقی زبانی در واژه‌سازی از عناصر زبانی بیگانه برپایه توانمندی‌های پهلوی و همچنین فعال نمودن فرایند اشتقاق از ماده فعلی در زبان آشنا می‌سازد. البته نمونه‌های دیگر این نوع واژه‌سازی در زبان پهلوی فراوان دیده می‌شود و که از آن جمله باید افعال برساخته از اسم اشاره نمود. به تمام موارد فوق در یادداشت‌های پایان این پژوهش اشاره مبسوط شده و نیز برای ایجاد سهولت در کارها نمایه‌ای نیز از آنها تنظیم شده است.

۶- ترکیب و کاربرد گسترده ضمائر متصل با حروف اضافه و ربط همانند *čē-t-išān*، *u-ti-šān* و *u-m-it* و غیره. کاربرد این نمونه‌ها در این متن منحصر بفرد است.

۷- کاربرد املاهای منحصر بفرد همانند *dlyw[>]y* برای واژه «دریا»، *hw[>]mwsš* برای اوزه «خاموش»، *lwsp* برای واژه «روز»؛ و نیز تاخر حرف اضافه *abar* بر ساخت اسمی و نیز بر ساختن وجه مصدری از بن ماضی همانند *wardādišn abar*. به تمام این موارد در یادداشت‌ها اشاره شده است.

۸- کاربرد حرف عطف *p[>]* به تنهایی. این مورد نیز از ویژگی‌های منحصر بفرد این متن است. نگاه کنید به یادداشت شماره ۴۵.

۹- نقطه‌گذاری در متن اصلی زبور بنا بر سنت کتابت در آن دوره دیده نمی‌شود و در متن آندریاس - بار نیز این امر نابسامان است. بعبارت دیگر، متن آندریاس - بار بسیاری از موارد

نقطه گذاری شده بی مورد است و رعایت آن مفهوم جملات و عبارات را برهم می زند. از این روی شیوه فوق در حرفنویسی رعایت شده تا از این نظر ناهماهنگی ایجاد نشود ولی در ترجمه فارسی به سبب اهمیت معنا و مفهوم متن نقطه گذاری به روش دیگری انجام شده است.

۱۰- ویژگی بسیار مهمی که در این متن از زبور دیده می شود و آنرا از تمام متون مشابه متمایز می سازد وجود بندها و قطعاتی است که در متن حرفنویسی و آوانویسی با عنوان *kanon* و در ترجمه فارسی با عنوان «قانون» مشخص شده است.

نگارنده این قطعات را در هیچیک از متون موجود زبور به زبانهای گوناگون نیافت حتی در پاره‌ای موارد در برابر بند قانونی نقل شده به پهلوی برابر سریانی نیز نیامده است (نگاه کنید به یادداشت شماره ۲۷). این امر تنها در مورد بندهای قانونی صادق نیست بلکه بندها و عبارات دیگر نیز کم و بیش مشمول این وضعیت هستند. بعبارت دیگر در زبور پهلوی عباراتی آمده است که در هیچیک از ترجمه‌های موجود دیده نمی شود از آن میان نگاه کنید به یادداشت‌های شماره ۳۷ و ۱۱۶. مسئله دیگر اینکه متن زبور پهلوی با ترجمه‌های موجود از نظر بیان مفاهیم، کاربرد تشبیهات و استعارات عمدتاً متفاوت است.

این امر باندازه‌ای گسترده است که برای نگارنده راهی بجز انجام یک پژوهش تطبیقی و دقیق باقی نگذاشت. تمام این موارد به تفصیل در یادداشت‌ها مورد اشاره قرار گرفته است. برای آگاهی بیشتر از بخش‌های قانونی اول و ثانی کتاب مقدس، نگاه کنید به هاگس ۱۹۲۸ زیر مدخل «ابوکریفا»؛ و نیز کتابهایی از عهد عتیق، ص ۴۹-۵۷.

در مورد پژوهش حاضر اشاره به نکات زیر ضروری است:

الف: همانگونه که در ویژگی اخیر متن گفته شد، تحریر پهلوی از نظر بیان با ترجمه‌های موجود که عمدتاً بر پایه متن یونانی صورت گرفته و نیز حتی در پاره‌ای موارد با متن عبری متفاوت است. نگارنده ضمن اینکه کار پژوهش را به گونه تطبیقی انجام داده، در ترجمه فارسی، متن پهلوی را اساس قرار داده و به تفاوت‌های آن با ترجمه‌های دیگر در یادداشت مربوطه اشاره نموده است.

ب: پاره‌ای از واژه‌ها در متن به شدت آسیب دیده بطوریکه تنها نشانه‌هایی از آنها باقی مانده است. در متن حرفنویسی این نشانه‌ها آمده‌اند اما در متن آوانویسی و ترجمه فارسی بدلیل اینکه قابل قرائت نیستند دیده نمی شوند.

پ: نشانه‌های قلاب پرانتز و غیره که در متن حرفنویسی آمده و نشان‌دهنده بازسازی واژه، جمله و عبارت است، در متن آوانویسی و ترجمه فارسی نیامده‌اند؛ زیرا هم آوانویسی و هم ترجمه فارسی بر پایه متن حرفنویسی که قطعیت نسبی آن پذیرفته شده انجام گرفته است. گذشته از آن در این گونه متون، آوانویسی و حرفنویسی بویژه در هزوارش‌ها قابل انطباق نیستند. در متن آوانویسی تنها از نشانه + روی واژه جهت نشان دادن بازسازی آن استفاده شده است.

ت: شماره‌های کناره چپ در متن حرفنویسی و آوانویسی و کناره راست در ترجمه فارسی نشان‌دهنده شماره سطرها در متن پهلوی زبور است و با شماره بندهای بخش‌های گوناگون متن زبور متفاوت است.

ث: در پژوهش حاضر از دو ترجمه فارسی، متن عبری مزامیر کتب مقدس، متن ایتالیایی و نیز متن انگلیسی آن بهره گرفته شده است. در یادداشت‌ها هر جا که عبارت «ترجمه فارسی» به کار رفته منظور ترجمه نخست یعنی «کتاب مقدس یعنی کتب عهد عتیق و عهد جدید»، و هر جا که عبارت «در ترجمه دیگر فارسی» بکار رفته منظور ترجمه دیگر یعنی «کتاب المقدس و هو کتب العهد العتیق» است.

برای مشخصات کامل متون، نگاه کنید به فهرست منابع، پ: متن‌ها.

ج: برای حفظ اصالت متن، در ترجمه فارسی چیزی به جملات و عبارات افزوده نشده و در صورت نیاز به توضیح بیشتر و یا وجود ابهام، بحث مربوطه بصورت مفصل در یادداشت‌ها انجام گرفته است.

چ: در حرفنویسی، متن اصلی زبور پهلوی اساس پژوهش قرار گرفته است. از این روی در پاره‌ای از موارد به تفاوت‌های موجود میان حرفنویسی نگارنده و متن آندریاس - بار در یادداشت مربوطه اشاره شده است. البته بازسازی آندریاس - بار نیز در اکثر موارد رعایت گردیده است.

ح: در متن آندریاس - بار، واژه‌نامه‌ای نیز تدوین شده است. نگارنده تنظیم واژه‌نامه برای متن را در این پژوهش ضروری ندید زیرا امروزه واژه‌نامه‌های موجود پهلوی همانند Mackenzie, D.N.1971, A concise Pahlavi Dictionary, London و نیز Nyberg, H.S.1974, A Manual of Pahlavi, Vol.2, Wiesbaden صورت‌های زبوری را در خود جای داده‌اند. مواردی نیز که در این واژه‌نامه‌ها نیامده، تماماً در یادداشت‌های متن حاضر مورد بحث قرار گرفته‌اند. در نتیجه افزودن یک واژه‌نامه حتی بسیار مختصر می‌توانست تنها به حجم این پژوهش بیفزاید.

اکنون که به یاری ذات باری این پژوهش با تمام دشواریهایش پس از حدود دو سال به انجام رسیده است جای دارد که مراتب سپاسگزاری نیز بجای آورده شود:

از استاد همیشه ام شادروان دکتر احمد تفضلی که برگردن من پیوسته حقی گران دارد و من در تمام مراحل انجام این پژوهش یاد او رازنده کردم.

از استاد گرانقدرم بانو دکتر ژاله آموزگار، من پهلوی را نخستین بار از آن بانو آموختم. شیرینی نخستین آشنایی ام با زبان و متون پهلوی در کلاس درس ایشان را هرگز فراموش نمی کنم.

از همه استادانی که مستقیم و غیرمستقیم جویای دانش آنان بودم و از کلاس و نیز آثار آنان بهره ها برده ام. حق آنان نیز برگردن من گران است.

از جناب آقای مهندس بهشتی مقام محترم ریاست سازمان میراث فرهنگی کشور که همپرسی با ایشان پیوسته راهگشا بوده است.

از جناب آقای جلیل گلشن معاون محترم پژوهشی و نیز جناب آقای سید احمد طباطبایی معاون محترم معرفی و آموزش سازمان میراث فرهنگی کشور که موجبات انتشار این اثر را با سعه صدر فراهم کردند.

از خانم فرزانه محمدی که با دقت و توجهی ویژه انجام کلیه امور فنی این اثر را پذیرفتند و بخوبی از عهده آن بر آمدند.

سعید عریان

تهران ۱۳۸۲

زبور پہلوی

۱- متن: حرف نوشت

PS. 94 17b-20

Tafel I
Fol. 1r.

- 1 [] // y
- 2 [] gwpty
- 3 [...(b)...]yhym ZY
- 4 [LK MRWHY ... PWN wsyhy ZY wy](s)ndkyhy
- 5 [ZYm dyly]HYA
- 6 [g[>]swky ZY]dlwcn[>]n
- 7 [MNW slšty dlwby MDM [>]dwyny]ZY LK

PS. 94 21-23 , 95 2

- 8 [HY](A) ZY >lt>y
 9 [O](BY)DWNd. APm
 10 [bwty MRWHY] APm yzdty
 11 []wld>dyšn MDM
 12 [dlwby ZY OLEšn]. APšn PWN
 13 [O]BYDWN>t. hw>mwšy
 14 [OBYDWN>t MRWH yzdty] ZY LN(E *) ZY

Fol. 1v.

1 // [APš]

PS.95 3-6

- 2 PWN slw(k)[y st>dmy ME yzdty]
 3 ZY LBA [MRWHY. štl>l ZY]
 4 LBA [MDM KRAwspy yzdt>n MEš]
 5 PWN [YDE]
 6 /// []
 7 NPŠE AY[TY dlyw>y APš]
 8 BNPŠE k[lty APš]
 9 dšny slšt[y]
 10 SGDE YBLWNm. (W) [>plyny OBYDWNm OL]

PS.95 7-9

- 11 yzdty MNW klt[y HWEm. ME]